

Judikatūras krājums

ĢENERĀLADVOKĀTA MIHALA BOBEKA [*MICHAL BOBEK*]
SECINĀJUMI,
sniegti 2017. gada 5. decembrī¹

Lieta C-451/16

MB

pret

Secretary of State for Work and Pensions

(*Supreme Court of the United Kingdom* (Apvienotā Karaliste) lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu)

Lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu – Vienlīdzīga attieksme pret vīriešiem un sievietēm sociālā nodrošinājuma jomā – Direktīva 79/7/EEK – Atteikums piešķirt valsts vecuma pensiju 60 gadu vecumu sasniegušai transpersonai, kurai ir veikta dzimuma maiņas operācija, mainot vīriešu dzimumu uz sieviešu dzimumu – Dzimuma maiņas atzīšanas nosacījumi – Nosacījums, kas ir saistīts ar pienākumu anulēt iepriekš noslēgtu laulību

I. Ievads

1. *MB* ir transpersona, kas no vīrieša ir kļuvusi par sievieti. Kopš 1974. gada viņa ir precējusies ar sievieti. Kopš 1991. gada *MB* dzīvo kā sieviete, un 1995. gadā viņai tika veikta dzimuma maiņas operācija. 2008. gadā *MB* sasniegta 60 gadu vecumu, kas tobrīd Apvienotajā Karalistē bija likumā noteiktais pensionēšanās vecums sievietēm. *MB* pieteicās valsts vecuma pensijai. Pieteikums tika noraidīts, jo *MB* nebija ievērojusi dzimuma maiņas atzīšanas juridisko procedūru. Saskaņā ar valsts tiesību aktiem *MB* joprojām bija vīrietis.

2. *MB* izlēma nepieteikties dzimuma atzīšanai saskaņā ar tobrīd valsts tiesību aktos paredzēto procedūru. Tam bija vienkāršs iemesls: saskaņā ar vienu no [dzimuma maiņas] juridiskās atzīšanas nosacījumiem *MB* būtu jābūt “neprecētai”, jo tobrīd Apvienotajā Karalistē nebija atļautas viendzimuma laulības. Tas nozīmē, ka *MB* būtu jāpanāk, ka viņas laulība tiek atzīta par neesošu, pret ko iebilda gan *MB*, gan viņas sieva.

3. Ņemot vērā iepriekš minētos faktus, *Supreme Court of the United Kingdom* [Apvienotās Karalistes Augstākā tiesa] ir uzdevusi ļoti vienkāršu jautājumu: vai nosacījums, saskaņā ar kuru [pieteikuma iesniedzējam] ir jābūt neprecētam, nav pretrunā Direktīvā 79/7/EEK² noteiktajam diskriminācijas aizliegumam, kas liedz sociālā nodrošinājuma jomā diskriminēt cilvēkus viņu dzimuma dēļ?

¹ Oriģinālvaloda – angļu.

² Padomes 1978. gada 19. decembra Direktīva par pakāpenisku vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm īstenošanu sociālā nodrošinājuma jautājumos (OV 1979, L 6, 24. lpp.).

4. Faktisko apstākļu un celtās prasības ziņā šī lieta līdzinās lietai *Richards*³. Tomēr *Richards* gadījumā runa bija par to, ka prasītāja *nevar* panākt, ka viņas dzimuma maiņa tiek juridiski atzīta. Kopš *Gender Recognition Act 2004* [2004. gada Dzimuma atzīšanas likuma] stāšanās spēkā tas tā vairs nav. Tomēr 2004. gada likuma pieņemšana ir ne tikai padarījusi iespējamu [dzimuma maiņas] atzīšanu, bet arī radījusi vairākus papildu jautājumus. Vai Direktīva 79/7 attiecas uz valsts tiesību aktos paredzētajiem dzimuma maiņas atzīšanas *nosacījumiem*? No kura brīža transpersona var izmantot Direktīvā 79/7 paredzēto aizsardzību? Vai aizliegums diskriminēt transpersonas – salīdzinājumā ar cispersonām [*cisgender persons*] – šo personu dzimuma dēļ ir spēkā tikai tad, ja dzimuma maiņa ir juridiski atzīta saskaņā ar valsts tiesību aktiem?

II. Tiesiskais regulējums

A. Savienības tiesības

5. Direktīvas 79/7 4. panta 1. punktā ir noteikts:

“Vienlīdzīgas attieksmes princips nozīmē to, ka nepastāv nekāda – ne tieša, ne netieša – diskriminācija dzimuma dēļ, jo īpaši atsaucoties uz civilo vai ģimenes stāvokli, konkrēti, attiecībā uz:

- sociālā nodrošinājuma sistēmu darbības apjomu un pieejas nosacījumiem;
- pienākumu veikt iemaksas un iemaksu aprēķināšanu;
- pabalstu aprēķināšanu, ietverot palielinājumus, kas maksājami attiecībā uz laulāto un par apgādājamiem, un nosacījumus, kas reglamentē termiņus, kuros ir tiesības uz pabalstiem, un to saglabāšanu.”

6. Direktīvas 79/7 7. panta 1. punktā ir noteikts:

“Šī direktīva neskar dalībvalstu tiesības izslēgt no tās darbības jomas:

- a) pensionēšanās vecuma noteikšanu, lai piešķirtu vecuma un izdienas pensijas, un tās iespējamās sekas attiecībā uz citiem pabalstiem;

[..].”

B. Apvienotās Karalistes tiesības

1. Pensionēšanās vecums

7. Apvienotā Karaliste ir izmantojusi Direktīvas 79/7 7. panta 1. punkta a) apakšpunktā paredzēto atkāpi.

3 Spriedums, 2006. gada 27. aprīlis (C-423/04, EU:C:2006:256).

8. Kā norādīts lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu, kopējā ietekme, piemērojot i) *Social Security Contributions and Benefits Act 1992* [1992. gada Sociālā nodrošinājuma iemaksu un pabalstu likuma] 44. pantu un šā likuma 122. pantā minēto “pensionēšanās vecuma” definīciju un ii) *Pensions Act 1995* [1995. gada Pensiju likuma] 4. pielikuma 1. punktu, ir tāda, ka sievietes, kas ir dzimušas pirms 1950. gada 6. aprīļa, iegūst tiesības saņemt valsts vecuma pensiju 60 gadu vecumā un vīrieši, kas ir dzimuši pirms 1953. gada 6. decembra, iegūst šādas tiesības 65 gadu vecumā.

2. Dzimuma atzīšanas likums

9. *Gender Recognition Act* [Dzimuma atzīšanas likums] (turpmāk tekstā – “GRA”) tika pieņemts 2004. gadā. Tas stājās spēkā 2005. gada 4. aprīlī.

10. GRA 1. panta redakcijā, kas ir piemērojama pamatlietas faktiem, ir noteikts, ka persona, kura ir sasniegusi vismaz 18 gadu vecumu, var pieteikties *Gender Recognition Panel* [Dzimuma atzīšanas komisijā], lai saņemtu galīgu dzimuma atzīšanas apliecību, kurā ir reģistrēta viņa vai viņas dzimuma maiņa, “pamatojoties uz [...] dzīvošanu citā dzimumā”.

11. Kritēriji, kas ir jāpiemēro, lai noteiktu, vai ir notikusi dzimuma maiņa, ir paredzēti GRA 2. un 3. pantā. Saskaņā ar 2. pantu Dzimuma atzīšanas komisijai ir jāapmierina pieteikums, ja tā ir pārliecinājusies, ka pieteikuma iesniedzējam ir vai ir bijusi dzimuma disforija, viņš ir dzīvojis ar iegūto dzimumu vismaz divus gadus pirms pieteikuma iesniegšanas, viņam ir nodoms dzīvot ar iegūto dzimumu līdz mūža galam un viņš ir izpildījis 3. pantā noteiktās prasības par pierādījumiem. Saskaņā ar 3. pantā paredzētajām prasībām par pierādījumiem [ieteikuma iesniedzējam] ir jāiesniedz atskaite, ko ir sagatavojuši divi ārsti vai ārsts un psihologs.

12. GRA 9. pantā ir noteikts, ka gadījumos, kad tiek izdota galīga dzimuma atzīšanas apliecība, par personas dzimumu visiem nolūkiem kļūst šīs personas iegūtais dzimums. GRA 5. pielikuma 7. punktā ir noteikts, kā galīga dzimuma atzīšanas apliecība ietekmē tiesības saņemt valsts vecuma pensiju: tad, kad ir izdota minētā apliecība, visi jautājumi par tiesībām uz valsts vecuma pensiju ir izlemjami tā, it kā iegūtais dzimums vienmēr būtu bijis attiecīgās personas dzimums.

13. GRA pieņemšanas laikā spēkā esoša laulība likumīgi varēja pastāvēt tikai starp vīrieti un sievieti⁴, tāpēc GRA tika paredzēta īpaša norma precētiem pieteikuma iesniedzējiem. Saskaņā ar GRA 4. panta 2. punktu neprecētam pieteikuma iesniedzējam, kurš atbilst 2. un 3. pantā noteiktajiem dzimuma atzīšanas kritērijiem, ir tiesības saņemt galīgu dzimuma atzīšanas apliecību. Savukārt GRA 4. panta 3. punktā ir noteikts, ka precētam pieteikuma iesniedzējam, kurš atbilst tiem pašiem kritērijiem, ir tiesības saņemt tikai dzimuma atzīšanas *pagaidu* apliecību. Dzimuma atzīšanas pagaidu apliecība ļauj precētam pieteikuma iesniedzējam iesniegt pieteikumu tiesā laulības atzīšanai par neesošu atbilstoši 1973. gada Laulību likuma (ar grozījumiem, kas izdarīti ar GRA) 12. panta g) punktam. Pieteikuma iesniedzēji iegūst tiesības saņemt galīgu dzimuma atzīšanas apliecību tikai pēc tam, kad ir saņemts tiesas spriedums par laulības neesamību (Anglijā un Velsā).

3. Partnerattiecības un viendzimuma laulības

14. *Civil Partnership Act* [Partnerattiecību likums] tika pieņemts 2004. gadā un stājās spēkā 2005. gada 5. decembrī. Šajā likumā bija paredzēta viendzimuma partnerattiecību juridiska atzīšana pēc to reģistrācijas.

4 Kā tas ir apstiprināts *Matrimonial Causes Act 1973* [1973. gada Laulību likuma] 11. panta c) punktā.

15. 2014. gada 10. decembrī stājās spēkā *Marriage (Same Sex Couples) Act 2013* [2013. gada (Viendzimuma pāru) laulību likums]. Saskaņā ar šo likumu viendzimuma pāri var noslēgt laulību. Ar šā likuma 5. pielikumu tika grozīts *GRA* 4. pants, nosakot, ka Dzimuma atzišanas komisijai ir jāizsniedz galīga dzimuma atzišanas apliecība precētam pieteikuma iesniedzējam, ja tam piekrit pieteikuma iesniedzēja laulātais.

III. Fakti, tiesvedība un prejudiciālais jautājums

16. *MB* piedzima 1948. gadā, dzimšanas brīdī *MB* tika reģistrēts kā vīrietis, un 1974. gadā viņš apprecējās. 1991. gadā *MB* sāka dzīvot kā sievietē. 1995. gadā viņai tika veikta dzimuma maiņas operācija.

17. Lai gan *GRA* stājās spēkā jau 2005. gadā, *MB* nav pieteikusies dzimuma atzišanas apliecības saņemšanai. Šāda situācija ir izveidojusies tāpēc, ka *MB* un viņas sieva joprojām dzīvo kopā un vēlas palikt laulībā. Reliģisku iemeslu dēļ viņas nevēlas anulēt savu laulību pat, ja to var aizstāt ar partnerattiecībām.

18. 2008. gadā *MB* sasniedza 60 gadu vecumu, proti, pensionēšanās vecumu sievietēm, kuras ir dzimušas pirms 1950. gada 6. aprīļa. *MB* pieteicās valsts vecuma pensijai. Šis pieteikums tika noraidīts, jo viņai nebija galīgas dzimuma atzišanas apliecības un tāpēc viņu nevarēja uzskatīt par sievieti, lai noteiktu viņas pensionēšanās vecumu.

19. *MB* (turpmāk tekstā – “apelācijas sūdzības iesniedzēja”) pārsūdzēja attiecīgo lēmumu valsts tiesās. Viņa apgalvoja, ka nosacījums, saskaņā ar kuru [ieteikuma iesniedzējam] ir jābūt neprecētam, rada diskrimināciju, kas ir pretrunā Direktīvai 79/7: minētais nosacījums neļauj viņai saņemt vecuma pensiju vecumā, kurā viņai kā sievietei ir tiesības šādu pensiju saņemt.

20. Ņemot vērā šos apstākļus, *Supreme Court of the United Kingdom* lūdz Tiesu noteikt, “vai Padomes Direktīva 79/7 nepieļauj, ka valsts tiesību aktos tiek noteikta prasība, ka papildus tam, ka ir izpildīts fiziska, sociāla un psiholoģiska rakstura kritērijs, lai atzītu dzimuma maiņu, persona, kura ir mainījusi dzimumu, nedrīkst arī būt laulībā, lai viņai būtu tiesības uz valsts vecuma pensiju”.

21. Rakstveida apsvērumus šajā lietā ir iesniegusi apelācijas sūdzības iesniedzēja, Apvienotās Karalistes valdība un Eiropas Komisija. 2017. gada 26. septembra tiesas sēdē šīs ieinteresētās puses sniedza arī mutvārdu paskaidrojumus.

IV. Vērtējums

A. Ievadpiezīme: par kādu jautājumu ir runa?

22. Teiciens “divi vienā” biežāk ir sastopams reklāmās, nevis juridisku secinājumu ievados. Tomēr saistībā ar konkrēto lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu minētais teiciens ir diezgan atbilstošs. Aiz *Supreme Court of the United Kingdom* uzdotā jautājuma šķietamās vienkāršības slēpjas cits, daudz nopietnāks jautājums. Tāpēc šo lietu var aplūkot no diviem diezgan atšķirīgiem skatupunktiem.

23. Pirmkārt, šaurā pieejā ir vērsta galvenokārt uz sociālo pabalstu pieejamību: vai Direktīva 79/7 liedz valsts tiesību aktos noteikt prasību, saskaņā ar kuru papildus tam, ka ir izpildīti fiziskie, sociālie un psiholoģiskie kritēriji dzimuma maiņas atzīšanai, personai, kura ir mainījusi dzimumu, ir jābūt arī neprecētai, lai iegūtu tiesības saņemt valsts pensiju.

24. Otrkārt, vienlaikus pastāv arī sarežģītāka pieeja, kas prasa atbildēt uz kādu būtisku jautājumu, kas nav tik acīmredzams un atšķiras no šaurās pieejas, bet tomēr ir ar to saistīts. Minētais jautājums attiecas uz to, vai dalībvalsts atteikšanās i) pieļaut viendzimuma laulības un attiecīgi ii) atzīt dzimuma maiņu, ja tas radītu situāciju, kurā divas viena dzimuma personas atrodas likumīgā (viendzimuma) laulībā, ir saderīga ar pamattiesībām uz privātumu un privāto dzīvi un tiesībām stāties laulībā.

25. Manuprāt, istās grūtības šajā lietā nav saistītas ar to, kā atbildēt uz abiem iepriekš minētajiem jautājumiem. Tās drīzāk ir saistītas ar to, kuru jautājumu izvēlēties. Pēc tam, kad šī izvēle ir izdarīta, papildu grūtības var radīt mēģinājumi saskaņot atbildes uz abiem iepriekš minētajiem jautājumiem.

26. Par šo problēmu nepārprotami liecina arī Tiesai iesniegtie apsvērumi. Savā ziņā katra lietas dalībiece iestājās par kaut ko citu. Apelācijas sūdzības iesniedzēja un Komisija koncentrējās uz šauru strīda jautājuma interpretāciju. Tās secināja, ka nosacījums, saskaņā ar kuru [pieteikuma iesniedzējam] ir jābūt neprecētam, rada diskrimināciju, kas ir aizliegta ar Direktīvas 79/7 4. panta 1. punktu. Tiesas sēdē mutvārdu paskaidrojumu uzklaušīšanai apelācijas sūdzības iesniedzēja tika aicināta pievērsties arī šīs lietas iespējamajām sekām plašākā nozīmē. Tomēr [apelācijas sūdzības iesniedzēja], atbildot uz šo aicinājumu, uzstāja, ka Tiesai šī lieta ir jāizskata tās šaurākajā nozīmē, kā tas ir norādīts *Supreme Court of the United Kingdom* uzdotajā jautājumā. Apvienotās Karalistes valdības izvirzītie argumenti savukārt attiecās uz plašāku jautājumu, kas ir saistīts ar pamattiesībām. Lai pamatotu savu nostāju, Apvienotās Karalistes valdība bieži atsaucās un pamatojās uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) jaunāko judikatūru⁵.

27. *Supreme Court of the United Kingdom* uzdotais jautājums nepārprotami atspoguļo šauru pieeju. Lai gan jautājumiem, kas ir radušies saistībā ar šo lietu, var būt plašākas sekas, uz kurām iesniedzējtiesa arī lietderīgi norāda lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu, iesniedzējtiesa, formulējot prejudiciālo jautājumu, tomēr ir izvēlējusies īpašu uzmanību pievērst tam, vai prasība būt neprecētam ir saderīga ar Direktīvu 79/7.

28. Turklāt ir vērts pievērst uzmanību tam, ka lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu un arī prejudiciālā jautājuma tekstā iesniedzējtiesa ir izteikusi vairākus faktiskus novērtējumus. Pirmkārt, uzdotajā jautājumā iesniedzējtiesa skaidri norāda, ka konkrētā prasība attiecas uz personu, kura *ir mainījusi* dzimumu. Otrkārt, iesniedzējtiesa apliecina, ka prasība būt neprecētam ir noteikta *papildus* fiziskajiem, sociālajiem un psiholoģiskajiem kritērijiem, kas ir jāizpilda, lai tiktu atzīta dzimuma maiņa.

29. Ņemot vērā šos faktiskos apstākļus un atbildot uz iesniedzējtiesas uzdoto jautājumu tā šaurākajā nozīmē, varu tikai secināt, ka prasība būt neprecētam, kas faktiski ir piemērojama tikai transpersonām, lai tās varētu saņemt valsts pensiju, ir pretrunā Direktīvas 79/7 4. panta 1. punktam (B). Tomēr es atbildēšu arī uz Apvienotās Karalistes valdības izvirzītajiem argumentiem, kas attiecas uz plašāku prejudiciālā jautājuma interpretāciju, lai gan tas nekādi nevar mainīt atbildi uz uzdoto jautājumu tā šaurākajā nozīmē (C). Es paskaidrošu, kāpēc šīs lietas iespējamā ietekme patiesībā ir diezgan ierobežota un kāpēc šī lieta ir daudz šaurāka, nekā varētu domāt, ņemot vērā plašos argumentus, kas attiecas uz pamattiesību ievērošanu (D).

B. Prejudiciālais jautājums tā šaurākajā nozīmē

30. Ir skaidrs, ka pabalsts, par kuru ir runa šajā lietā, proti, valsts vecuma pensija, ietilpst Direktīvas 79/7 piemērošanas jomā. Saskaņā ar minēto direktīvu ir aizliegta jebkāda diskriminācija dzimuma dēļ attiecībā uz nosacījumiem, kas ir jāievēro, lai piekļūtu sociālā nodrošinājuma sistēmām, kuras cita starpā nodrošina aizsardzību vecuma gadījumā⁶.

⁵ Sikāku izklāstu skat. turpmāk šo secinājumu 92.–94. punktā.

⁶ Direktīvas 79/7 3. panta 1. punkta a) apakšpunkts un 4. panta 1. punkta pirmais ievilkums.

31. Vai šajā gadījumā ir notikusi prettiesiska diskriminācija? Saskaņā ar pastāvīgo Tiesas judikatūru⁷ tieša diskriminācija ir notikusi tad, ja ir pieļauta nevienlīdzīga attieksme pret salīdzināmām personu grupām par sliktu aizsargātajai grupai. Tai ir jānotiek, ņemot vērā kādu pamatu aizsardzībai pret diskrimināciju, bez jebkāda objektīva pamatojuma, kas attaisnotu šādu nevienlīdzīgu attieksmi.

32. Uzskatāmības labad es šajā sadaļā vispirms izvērtēšu, vai var būt runa par kādu pamatu aizsardzībai pret diskrimināciju (1). Pēc tam pievērsīšos transpersonu⁸ un cispersonu⁹ salīdzināmībai (2) un tam, vai pastāv nevienlīdzīga attieksme (3). Sadaļas nobeigumā es pievērsīšos tam, ka Direktīvas 79/7 juridiskajā kontekstā tiešu diskrimināciju nav iespējams attaisnot (4).

1. Aizsardzības pamats

33. Saskaņā ar nu jau iedibināto judikatūru Savienības tiesībās paredzētais diskriminācijas aizliegums dzimuma dēļ attiecas arī uz diskrimināciju dzimuma maiņas dēļ¹⁰. Turklāt Savienības likumdevējs ir nepārprotami atzinis šīs būtiskās pārmaiņas, apliecinot, ka princips, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm, ir “piemērojams [arī] attiecībā uz diskrimināciju, kas rodas saistībā ar personas dzimuma maiņu”¹¹.

34. Pirmais spriedums šādā lietā tika pasludināts 1996. gadā. Lietā *P./S.* Tiesa noraidīja pieņēmumu, ka dzimumu diskriminācija ir binārs jēdziens, kura pamatā ir divu savstarpēji izslēdzošu kategoriju pretnostatījums¹². Šāds iznākums izrietēja no to tiesību mērķa un būtības, ko aizsargā dzimumu diskriminācijas direktīvas, un no tā, ka tiesības netikt diskriminētam dzimuma dēļ ir vienas no cilvēka pamattiesībām¹³. Dzimuma maiņas iekļaušana dzimumu diskriminācijas jēdzienā bija saistīta arī ar pienākumu respektēt transseksuālu personu cieņu un brīvību¹⁴.

7 Vispārīgi un attiecībā uz dažādiem instrumentiem skat., piemēram, spriedumus, 2005. gada 21. jūlijs, *Vergani* (C-207/04, EU:C:2005:495), 2010. gada 18. novembris, *Kleist* (C-356/09, EU:C:2010:703), 2013. gada 12. septembris, *Kuso* (C-614/11, EU:C:2013:544), un 2013. gada 12. decembris, *Hay* (C-267/12, EU:C:2013:823).

8 Terminoloģija, ko lieto, runājot par tik sarežģītu jautājumu kā dzimuma identitāte, nav vienkārša. Literatūrā ar terminu “transpersonas” parasti apzīmē personas, kuras ir pārgājušas no vienas dzimuma lomas citā, bet ne vienmēr (ķirurģiski) ir mainījušas savu fizioloģisko dzimumu. Savukārt jēdziens “transseksuāla persona” tiek lietots, runājot par personām, kuras pielāgo savu dzimumu savai dzimuma identitātei, veicot ar dzimuma maiņu saistītas medicīniskas procedūras un tādējādi fizioloģiski pārveidojot savu ķermeni. Terminoloģisku skaidrojumu skat. Zimman, L., “Transsexuality”, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 2016, 2360. – 2362. lpp. Šajos secinājumos parasti ir lietots jēdziens “transpersona”. Tomēr, atsaucoties uz konkrētiem šīs lietas faktiem un ņemot vērā iesniedzējtiesas izmantoto terminoloģiju, tiks izmantots jēdziens “transseksuāla persona”. Pēdējais minētais jēdziens ir izmantots arī, citējot šīs Tiesas judikatūru, kurā ir izmantots šis jēdziens.

9 Termini “cisdzimums” un “cisseksuāla persona” tiek lietoti pretstatā terminiem “transpersona” un “transseksuāla persona”, lai apzīmētu personas, kuru dzimuma identitāte atbilst dzimumam, ar kādu attiecīgās personas ir piedzimušas. Plašāku diskusiju par šo terminu lietošanu skat. Cava, P., “Cisgender and Cissexual”, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 2016, 267. – 271. lpp.

10 Spriedumi, 1996. gada 30. aprīlis, *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170), 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7), un 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256).

11 Preambulas 3. apsvēruma Eiropas Parlamenta un Padomes 2006. gada 5. jūlija Direktīvā 2006/54/EK par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgas iespējas un attieksmi pret vīriešiem un sievietēm nodarbinātības un profesijas jautājumos (pārstrādāta redakcija) (OV 2006, L 204, 23. lpp.).

12 Šī lieta attiecās uz Padomes 1976. gada 9. februāra Direktīvu 76/207/EEK par tāda principa īstenošanu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz darbu, profesionālās izglītības un izaugsmes iespējām un darba apstākļiem (OV 1976, L 39, 40. lpp.). Ģenerāladvokāta Dž. Tezauro [*G. Tesauro*] vārdiem runājot, iebildums, ka lietā, kas ir saistīta ar dzimuma maiņu, “nevar runāt par diskrimināciju starp abiem dzimumiem”, liecina par “sīkmanīgu un formālu interpretāciju”, secinājumi lietā *P./S.* (C-13/94, EU:C:1995:444, 20. punkts). Turklāt ir plaši atzīts, ka šāda bināra juridiskā pieeja neatbilst zinātniskajai realitātei. Skat. vispārīgi Greenberg, J. A., “Defining Male and Female: Intersexuality and the Collision between Law and Biology”, *Arizona Law Review*, 1999, 41. sēj., 265. – 328. lpp.

13 Spriedumi, 1996. gada 30. aprīlis, *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170, 20. punkts), un 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 24. punkts).

14 Spriedums, 1996. gada 30. aprīlis, *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170, 22. punkts).

35. Tiesa ir apstiprinājusi, ka dzimumu diskriminācijas aizlieguma piemērošanas jomu nevar ierobežot “tikai ar tādu diskrimināciju, kas izriet no piederības vienam vai otram dzimumam”¹⁵. Diskriminācija, kas ir saistīta ar personas dzimuma maiņu, ir diskriminācija, kuras pamatā ir “galvenokārt, ja ne vienīgi, attiecīgās personas dzimums”¹⁶. Turpmākajā judikatūrā Tiesa ir konsekventi atzinusi, ka diskriminācija dzimuma maiņas dēļ ir specifiska dzimumu diskriminācijas izpausme¹⁷.

2. Salīdzināmas personu grupas

36. Tas, ka dzimuma maiņa ir nepārprotami iekļauta aizsardzības pamatu (vai aizsargāto statusu) sarakstā, nepalīdz atrisināt ar to saistīto salīdzināmības jautājumu, drīzāk otrādi. Dzimuma maiņa lielā mērā ir dinamisks process, ko ir grūti savienot ar tradicionālu un statisku vīriešu un sieviešu pretstatījumu. Tā būtībā pārvērš salīdzinājuma subjektu par kustīgu mērķi vai pat padara skaidri definētas salīdzināmās grupas noteikšanu neiespējamu¹⁸.

37. Tiesa ir jau agrāk saskārusies ar šādām konceptuālām grūtībām. Atzīstot, ka dzimumu diskriminācija ietver arī diskrimināciju dzimuma maiņas dēļ, Tiesa ir apstiprinājusi, ka transpersonu specifiskā situācija nebūt nenozīmē, ka šīs personas nav salīdzināmas [ar citām personu grupām] un attiecīgi nevar saņemt aizsardzību¹⁹. Ja dzimuma maiņa, [ar kuru saistītā diskriminācija] ir dzimumu diskriminācijas apakš kategorija, tiek atzīta par vienu no pamatiem, uz kuriem attiecas diskriminācijas aizliegums, salīdzināmības kritērijiem ir jābūt elastīgiem²⁰.

38. Tiesas judikatūrā šīs jomas sarežģītība ir izpaudusies tādējādi, ka Tiesa ir pielāgojusi salīdzināšanas kritērijus atkarībā no iespējamās diskriminācijas un juridiskā konteksta. Dzimuma maiņa ir dinamisks process, tāpēc Savienības tiesībās paredzētā aizsardzība nav nesaraucami saistīta ar šā procesa “galamērķi” – dzimuma maiņas tiesisko seku pilnīgu juridisku atzīšanu saskaņā ar valsts tiesību aktiem²¹.

15 Spriedumi, 1996. gada 30. aprīlis, *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170, 20. punkts), un 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 24. punkts).

16 Spriedums, 1996. gada 30. aprīlis, *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170, 21. punkts).

17 Attiecībā uz LESD 157. pantu (bijušo EKL 141. pantu) skat. spriedumu, 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7, 36. punkts), bet attiecībā uz Direktīvu 79/7 skat. spriedumu, 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 38. punkts).

18 Akadēmiskajā literatūrā kā šo grūtību iemesls ir minēts tas, ka dzimuma maiņas gadījumi tiek iztīrāti, pamatojoties uz tiesību normām, kas attiecas uz dzimumu diskrimināciju, nevis saskaņā ar īpašiem noteikumiem, kuru pamatā būtu dzimuma identitāte. Skat., piemēram, Tobler, C., “Equality and Non-Discrimination under the ECHR and EU Law. A Comparison Focusing on Discrimination against LGBTI Persons”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 2014, 74. sēj., 521. – 561. lpp., it īpaši 543. un nākamās lpp.

19 Spriedumi, 1996. gada 30. aprīlis, *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170), 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7), un 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256). Saistībā ar šo diskusiju skat., piemēram, Mulder, J., *EU Non-Discrimination Law in the Courts. Approaches to Sex and Sexualities Discrimination in EU Law*, Oksforda: Hart Publishing, 2017, 49. lpp., vai Agius, S. un Tobler, C., *Trans and Intersex People*, Luksemburga, Eiropas Savienības Publikāciju Birojs, 2012, 35. un nākamās lpp.

20 Konceptuālā ziņā pārmaiņas līdzinās tām, ko izraisa ar grūtniecību saistītas diskriminācijas iekļaušana dzimumu diskriminācijas jēdzenā; skat., piemēram, spriedumu, 1990. gada 8. novembris, *Dekker* (C-177/88, EU:C:1990:383, 17. punkts). Tomēr tā vietā, lai transpersonu gadījumā pilnībā atteiktos no salīdzināmības elementa, salīdzināmības jēdziens drīzāk tiek paplašināts. Saistībā ar šo diskusiju skat., piemēram, Skidmore, P., “Sex, gender and Comparators in Employment Discrimination”, *Industrial Law Journal*, 1997, 26. sēj., 51. – 61. lpp., it īpaši 60. lpp.; Wintemute, R., “Recognising New Kinds of Direct Sex Discrimination: Transsexualism, Sexual Orientation and Dress Codes”, *Modern Law Review*, 1997, 60. sēj., 334. – 359. lpp., it īpaši 340. lpp.; Bell, M., “Shifting conceptions of Sexual Discrimination at the Court of Justice: from *P v S* to *Grant v SWT*”, *European Law Journal*, 1999, 5. sēj., 63. – 81. lpp.

21 Piemēram, gan 2004. gada 7. janvāra spriedumā lietā *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7), gan 2006. gada 27. aprīļa spriedumā lietā *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256) prasītāju iegūtais dzimums nebija juridiski atzīts.

39. Tāpēc salīdzināmo personu izvēle var atšķirties atkarībā no īpašā konteksta un konkrētajā lietā izvirzīto prasījumu būtības. Piemēram, diskriminējošas atļaušanas gadījumā transpersonas situāciju var salīdzināt ar situāciju, kurā atrodas cispersona, kuras dzimums atbilst transpersonas agrākajam dzimumam²². Bet transpersonu var salīdzināt arī ar cispersonu, kuras dzimums atbilst transpersonas “jaunajam” dzimumam, ja runa ir, piemēram, par iespēju saņemt pabalstus saskaņā ar nosacījumiem, kas attiecas uz dzimuma maiņas procesā iegūto dzimumu²³.

40. Citiem vārdiem sakot, atkarībā no lietas konteksta un paturot prātā to, ka dzimuma maiņa savā būtībā ir dinamisks process, salīdzinājumu var veikt vai nu attiecībā uz [šā procesa] “sākumpunktu”, vai arī attiecībā uz tā “galapunktu”.

41. Šis gadījums ietilpst pēdējā minētajā kategorijā. Apelācijas sūdzības iesniedzēja apgalvo, ka viņai ir tiesības saņemt vecuma pensiju, sasniedzot sieviešu pensionēšanās vecumu. Līdzīgi kā lietā *Richards*, kas arī attiecās uz Direktīvu 79/7 un iespējām saņemt pensiju²⁴, arī šajā gadījumā salīdzinājuma subjekti (*salīdzināmās personas*) ir, no vienas puses, transpersonas, kas no vīriešiem ir kļuvušas par sievietēm, un, no otras puses, cisseksuālas sievietes. Salīdzinājuma mērķis (*tertium comparationis*) ir piekļuve vienai no sociālā nodrošinājuma sistēmām, proti, tiesībām saņemt vecuma pensiju.

42. Apvienotās Karalistes valdība tomēr apšaubā transseksuālu un cisseksuālu sieviešu salīdzināmību. Valdība uzskata, ka [transseksuālās sievietes] neatrodas salīdzināmā situācijā. Tas ir saistīts ar to, ka cisseksuālas sievietes nevar būt precējušās ar sievietēm, bet transseksuālas sievietes pēc dzimuma maiņas atzīšanas var nonākt situācijā, kurā tās faktiski atrodas viendzimuma laulībā. Tāpēc šis divas kategorijas un nosacījumi, kas attiecas uz katru no tām, ir pilnīgi nesalīdzināmi.

43. Es tam nepiekrītu. Apvienotās Karalistes valdība ar šo argumentu cenšas izcelt vienu no salīdzinājuma subjektu nebūtiskajām papildu īpašībām, proti, civilstāvokli, un padarīt to par noteicošo faktoru, no kura ir atkarīga subjektu salīdzināmība. Citiem vārdiem sakot, Apvienotās Karalistes valdība būtībā vēlas mainīt salīdzinājuma mērķi no jautājuma par tiesībām saņemt pensiju uz jautājumu par [salīdzināmo personu] civilstāvokli. Tomēr civilstāvoklis pats par sevi nav būtisks, lai cisseksuālas sievietes vai vīrieši varētu saņemt valsts vecuma pensiju.

44. Zīmīgi, ka Apvienotās Karalistes valdība, šādi interpretējot salīdzināmību, galvenokārt atsaucas uz kādu nesen paskaidrotu ECT spriedumu²⁵. Tomēr minētais spriedums tieši un konkrēti attiecās uz jautājumu par civilstāvokli kā priekšnosacījumu dzimuma maiņas atzīšanai, nevis tiesībām piekļūt sociālā nodrošinājuma sistēmām. Tāpēc salīdzinājuma subjekti un salīdzinājuma mērķi tika interpretēti citādi, kas ir gluži saprotami. Turpretim šajā lietā saistībā ar tiesībām saņemt valsts vecuma pensiju elementi, kas nosaka līdzību un atšķirību nozīmī attiecībā uz konkrēto pabalsta formu, ir vecums un sistēmā veikto iemaksu apmērs²⁶.

45. Saistībā ar pēdējo apsvērumu Apvienotās Karalistes valdība tiesas sēdē norādīja, ka līdztekus vecumam un iemaksu apmēram vēl viens būtisks elements, kas var ietekmēt sociālā nodrošinājuma pieejamību, ir attiecīgās personas dzimums. Šis lietas kontekstā minētais arguments rada jaunus sarežģījumus: Direktīvā 79/7 atšķirīga attieksme dzimuma dēļ ar vecuma un izdienas pensiju saistītos jautājumos ir atļauta tikai izņēmuma kārtā, pamatojoties uz atkāpi, kas nepārprotami ir paredzēta šīs

22 Tā tas bija 1996. gada 30. aprīļa spriedumā lietā *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170, 21. punkts). Minētajā lietā tika konstatēts, ka diskriminācija dzimuma dēļ ir notikusi dzimuma maiņas laikā. Tiesa secināja, ka gadījumā, “ja personu atbrīvo no darba tāpēc, ka viņš vai viņa ir paredzējusi mainīt dzimumu, vai tāpēc, ka dzimuma maiņa ir jau veikta, ir uzskatāms, ka attieksme pret šo personu ir nelabvēlīga salīdzinājumā ar citām tā dzimuma personām, pie kurām viņš vai viņa sevi uzskatīja par piederīgu pirms dzimuma maiņas veikšanas”.

23 Tā tas bija 2006. gada 27. aprīļa spriedumā lietā *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256).

24 Spriedums, 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 29. punkts).

25 ECT 2014. gada 16. jūlija spriedums lietā *Hämäläinen* pret Somiju (CE:ECHR:2014:0716JUD003735909, 65.–66. punkts).

26 Salīdzināmību patiesībā vajadzētu vērtēt nevis vispārējā vai teorētiskā līmenī, bet gan saistībā ar kādu konkrētu pabalstu, pienācīgi ņemot vērā attiecīgā pabalsta piešķiršanas mērķi un nosacījumus. Šajā ziņā skat. spriedumus, 2011. gada 10. maijs, *Römer* (C-147/08, EU:C:2011:286, 42. un 43. punkts), un 2013. gada 12. decembris, *Hay* (C-267/12, EU:C:2013:823, 33. punkts).

direktīvas 7. panta 1. punkta a) apakšpunktā. Tomēr, kā Tiesa jau ir norādījusi spriedumā lietā *Richards*, tas neattiecas uz atšķirīgu attieksmi dzimuma maiņas dēļ²⁷. Neskaitot minētajā direktīvā paredzētos izņēmumus, secinājumus par “nesalīdzināmību” nevar izdarīt, atsaucoties uz aizsardzības pamatu (šajā gadījumā – uz dzimuma maiņu).

46. Tāpēc es uzskatu, ka šīs lietas kontekstā un saistībā ar piekļuvi sociālā nodrošinājuma sistēmām transseksuālas sievietes ir salīdzināmas ar cisseksuālām sievietēm.

47. Saistībā ar šo jautājumu es vēlos izteikt vēl divas vispārīgas noslēguma piezīmes. Pirmkārt, abstrakcijas līmenis, kas tiek ievērots, izvērtējot divu vai vairāku elementu (personu vai personu grupu) salīdzināmību saistībā ar (tiešas) diskriminācijas aizliegumu, varētu būt augstāks nekā tas, kurā ir formulēti valsts tiesību akti. Vai salīdzinājuma subjektiem attiecībā uz salīdzinājuma mērķi kopumā ir vairāk līdzību nekā atšķirību? Ja būtu otrādi un salīdzināmība būtu noteikta iepriekš saskaņā ar valsts tiesību aktos paredzētām kategorijām, vairumā gadījumu valsts tiesību akti paši iezīmētu iespējamo salīdzinājumu kopumu atbilstoši šo aktu piemērošanas jomai, kā tas ir arī šajā gadījumā²⁸. Tādā gadījumā vērtējais nonāktu apburtajā lokā un jebkāda pārskatīšana vai pārbaude faktiski kļūtu neiespējama²⁹.

48. Otrkārt, par to, ka ir jāievēro šāds abstrakcijas līmenis, liecina arī tas, ka “transseksualitāte” ir unikāls statuss. Tieši šīs unikalitātes dēļ vispār bija jāpieņem īpaši tiesību akti, kuros būtu paredzēta [šāda statusa] atzīšana un atzīšanas nosacījumi. Tomēr būtu visai dīvaini, ja tāpēc tiktu uzskatīts, ka neviens no elementiem, uz kuriem attiecas konkrētie tiesību akti, nav ņemams vērā, vērtējot, vai ir notikusi diskriminācija, vai ja šā iemesla dēļ tiktu noteikti neparasti vai savādi salīdzinājuma elementi. Tātad, vērtējot [dažādu elementu] salīdzināmību, samērīgi augstāks abstrakcijas līmenis ir jāievēro arī šā atzītā, unikālā un dinamiskā statusa dēļ.

3. Nevienlīdzīga attieksme

49. Apvienotās Karalistes valdība noliedz, ka būtu pieļauta nevienlīdzīga attieksme. Gan cisseksuālas, gan transseksuālas sievietes var saņemt valsts vecuma pensiju, sasniedzot 60 gadu vecumu. Tomēr nedz vienas, nedz otras nedrīkst būt precējusās ar sievieti.

50. Šis arguments nepārlicina.

51. Pirmkārt, šis arguments zināmā mērā atkārtο vai turpina diskusiju par salīdzināmību. Izvirzot šādu argumentu, nevienlīdzīga attieksme saistībā ar tiesībām saņemt valsts vecuma pensiju tiek jaukta ar tiesībām stāties laulībā. Otrkārt, izvirzot šādu argumentu, tiek ignorēta atšķirība starp viendzimuma laulību aizliegumu un pienākumu anulēt iepriekš likumīgi noslēgtu laulību, kas patiesībā ir šajā lietā apstrīdētā nosacījuma pamatā. Treškārt, saistībā ar otro punktu ir jānorāda, ka katrs no šiem aizliegumiem vienkārši ir piemērojams citā laikā, citām personām un ar citu mērķi.

52. Saskaņā ar apstrīdētajām valsts tiesību normām dzimuma maiņas galīga juridiska atzīšana ir atkarīga no [pieteikuma iesniedzēja] civilstāvokļa. Tas rada specifiskas un konkrētas sekas, kurām šajā lietā ir ļoti liela nozīme, proti, tikai transpersonām, lai iegūtu tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, ir jābūt “neprecētām” vai jāizbeidz laulība. Turpretim cisseksuālu sieviešu tiesības saņemt vecuma pensiju nekādā veidā nav saistītas ar viņu ģimenes stāvokli. Tās ir atkarīgas tikai no veiktajām iemaksām un

27 Spriedums, 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 35.–37. punkts).

28 Izvērtēšana savā ziņā varētu notikt diezgan ātri: tā kā 2004. gada Dzimuma atzīšanas likums attiecas *tikai* uz transpersonām, šo personu stāvokli nevar salīdzināt ar cispersonu stāvokli, jo attiecībā uz visiem aspektiem, kas izriet no dzimuma maiņas valsts tiesību aktu nozīmē vai ir ar to saistīti, šīs divas grupas, protams, ir savstarpēji nesalīdzināmas.

29 Šī problēma attiecas ne tikai uz diskriminācijas [novēršanas] tiesību aktiem; tā ir raksturīga arī citām Savienības tiesību jomām, kurās salīdzināmība ir viens no izvērtēšanas elementiem, piemēram, saistībā ar “selektivitātes” jēdzienu valsts atbalsta jomā. Plašāku diskusiju par līdzīgām problēmām skat. manos secinājumos lietā *Belģija/Komisija* (C-270/15 P, EU:C:2016:289, 40.–46. punkts).

atbilstības noteiktajam [pensionēšanās] vecumam. Viņām, protams, nav jāizbeidz laulība, lai iegūtu tiesības saņemt vecuma pensiju. Kā jau minēts iepriekš³⁰, civiltāvoklis ir nevis kritērijs, attiecībā pret kuru tiek vērtēta nevienlīdzīgā attieksme, bet gan nosacījums, kas rada nevienlīdzīgu attieksmi attiecībā uz tiesībām saņemt vecuma pensiju.

53. Tātad, vērtējot attieksmi [pret cispersonām un transpersonām] saistībā ar tiesībām saņemt valsts vecuma pensiju, atšķirīgo attieksmi, par kuru ir runa šajā lietā, var formulēt diezgan vienkārši: ģimenes stāvoklis nekādā veidā neietekmē cispersonu tiesības saņemt valsts vecuma pensiju. Turpretim transpersonām, kuras ir iepriekš stājušās laulībā, šī laulība ir jāanulē.

4. Pamatojums

54. Prasība būt neprecētam rada atšķirīgu attieksmi *tieši* dzimuma dēļ. Šī prasība attiecas tikai uz personām, kuras ir veikušas dzimuma maiņu. Kā Tiesa atzina spriedumā lietā *P./S.*, ar dzimuma maiņu saistītas atšķirīgas attieksmes pamatā ir “galvenokārt, ja ne vienīgi, attiecīgās personas dzimums”³¹.

55. Tieša diskriminācija dzimuma dēļ ir pieļaujama tikai un vienīgi īpašos gadījumos, kas ir minēti Direktīvas 79/7 7. pantā³². Konkrētāk, saskaņā ar minētās direktīvas 7. panta 1. punkta a) apakšpunktu dalībvalstis sievietēm un vīriešiem drīkst noteikt atšķirīgu pensionēšanās vecumu, kuru sasniedzot tiek iegūtas tiesības saņemt vecuma pensiju. Tomēr atšķirīgā attieksme, par kuru ir runa šajā lietā, neatbilst nedz šim izņēmumam, nedz pārējiem minētajā direktīvā paredzētajiem iemesliem, kuru dēļ ir pieļaujama atkāpe no vienlīdzīgas attieksmes principa³³. Tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka 7. panta 1. punkta a) apakšpunktā paredzēto atkāpi nevar izmantot, lai attaisnotu atšķirīgu attieksmi pret transpersonām un personām, kuru dzimums nav iegūts, veicot dzimuma maiņu³⁴.

56. Ņemot vērā šos apstākļus, nevienlīdzīgā attieksme, par kuru ir runa šajā lietā, ir uzskatāma par tiešu diskrimināciju dzimuma dēļ, ko nav iespējams objektīvi pamatot (tas ir iespējams tikai netiešas diskriminācijas gadījumos)³⁵.

5. Starpsecinājumi

57. Ņemot vērā iepriekš minēto, šķiet, ka Direktīvas 79/7 4. panta 1. punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka tas neļauj piemērot prasību, saskaņā ar kuru papildus tam, ka ir izpildīti fiziskie, sociālie un psiholoģiskie kritēriji dzimuma maiņas atzīšanai, personai, kura ir mainījusi dzimumu, ir jābūt neprecētai, lai iegūtu tiesības saņemt valsts vecuma pensiju.

30 Skat. iepriekš šo secinājumu 43. un 44. punktu.

31 Spriedums, 1996. gada 30. aprīlis, *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170, 21. punkts).

32 Tiesas judikatūra liecina, ka saskaņā ar Direktīvu 79/7 tiešu diskrimināciju dzimuma dēļ var attaisnot, tikai atsaucoties uz precīzi formulētajām atkāpēm, kas ir paredzētas minētajā direktīvā. Šajā ziņā skat., piemēram, spriedumus, 1993. gada 30. marts, *Thomas u.c.* (C-328/91, EU:C:1993:117, 7. punkts), 1993. gada 1. jūlijs, *van Cant* (C-154/92, EU:C:1993:282, 12. punkts), 1997. gada 30. janvāris, *Balestra* (C-139/95, EU:C:1997:45, 32. punkts), un 2014. gada 3. septembris, *X* (C-318/13, EU:C:2014:2133, 34. un 35. punkts), kā arī ģenerālvokātes J. Kokotes [*J. Kokott*] secinājumus lietā *X* (C-318/13, EU:C:2014:333, 32.–34. punkts). Tas atbilst pieejai, kas tiek izmantota saistībā ar tiešu diskrimināciju, uz kuru attiecas citi instrumenti (skat. šo secinājumu 7. zemsvītras piezīmē minēto judikatūru). Turklāt Tiesa ir vairākkārt atzinusi, ka vienlīdzīgas attieksmes principam ir izšķiroša nozīme, tāpēc atkāpes no dzimumu diskriminācijas aizlieguma ir jāinterpretē iespējami šauri (spriedums, 2010. gada 18. novembris, *Kleist* (C-356/09, EU:C:2010:703, 39. punkts un tajā minētā judikatūra)).

33 Minētās direktīvas 4. panta 2. punkts attiecas uz noteikumiem par mātes aizsardzību. Savukārt 7. panta 1. punkts ļauj dalībvalstīm izslēgt no [direktīvas] darbības jomas atsevišķus noteikumus, priekšrocības un pabalstus, kas ir saistīti ar sociālo nodrošinājumu.

34 Spriedums, 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 34.–37. punkts).

35 Lai izvērtējums būtu pilnīgs, var piebilst, ka apelācijas sūdzības iesniedzēja, atsaucoties uz oficiālo statistiku, pakārtoti apgalvo, ka prasība būt neprecētam rada arī netiešu diskrimināciju starp transpersonām, kas no vīriešiem ir kļuvušas par sievietēm, un transpersonām, kas no sievietēm ir kļuvušas par vīriešiem. Šāda situācija ir izveidojusies tāpēc, ka minētā prasība pirmo personu grupu ietekmē daudz plašāk nekā otro. Ņemot vērā secinājumu, ka prasība būt neprecētam šajā gadījumā rada tiešu diskrimināciju, šis arguments nav jāizvērtē.

C. Plašāks konteksts

58. Iepriekš izklāstītais vērtējums, iespējams, ir vienkāršs un saprotams, taču tas pilnībā neatrisina problēmas, kas ir šajā lietā izvirzīto juridisko argumentu pamatā.

59. Varētu teikt, ka šī lieta patiesībā attiecas nevis uz tiesībām saņemt sociālos pabalstus, bet gan uz valsts tiesību aktos paredzētajiem dzimuma maiņas atzīšanas nosacījumiem. Nosacījums “būt neprecētam” neattiecas uz tiesībām saņemt valsts vecuma pensiju – tas ir viens no nosacījumiem, kas ir jāievēro, lai saņemtu dzimuma maiņas atzīšanas apliecību. Minētā apliecība ir lēmums par personas civilstāvokli, kas nav tieši saistīts ar nākamo soli, proti, ar iespējamo vēlāko pieteikumu vecuma pensijas saņemšanai. Citiem vārdiem sakot, neievērojot šo starpposmu, veidojas nepareiza cēloņsakarība: prasība neatrasties viendzimuma laulībā, nav priekšnosacījums vecuma pensijas saņemšanai, taču tas ir priekšnosacījums tam, lai tiktu izdota dzimuma maiņas apliecība.

60. Šie argumenti, ko ir izvirzījusi Apvienotās Karalistes valdība, balstās uz vairākiem elementiem. Pirmkārt, dzimuma maiņas atzīšanas nosacījumu noteikšana ir dalībvalstu kompetencē (1). Otrkārt, nosacījums būt neprecētam ir ieviests tāpēc, lai novērstu viendzimuma laulības. Šis mērķis ir saistīts ar sabiedrisko kārtību, un, ņemot vērā to, ka ar civilstāvokli saistītie jautājumi ir dalībvalstu ekskluzīvā kompetencē, dalībvalstīm ir likumīgas tiesības šo mērķi īstenot (2). Treškārt, ja nosacījums būt neprecētam tiks aizliegts tikai saistībā ar Direktīvas 79/7 piemērošanu, tas mazinās to valsts tiesību aktu skaidrību un konsekveni, kas attiecas uz civilstāvokli un dzimuma maiņu (3). Ceturtkārt, nosacījums būt neprecētam atbilst Eiropas Cilvēktiesību konvencijai (turpmāk tekstā – “Konvencija”), kā to ir interpretējusi ECT (4).

61. Šie argumenti ir rūpīgi jāapsver. Tie atspoguļo to, cik unikāli, sarežģīti un delikāti ir šajā lietā uzdotie jautājumi. Kopumā šie argumenti ir pamatoti, taču šīs lietas konkrētajā kontekstā turpmāk sīkāk izklāstīto iemeslu dēļ tie rada nopietnus sarežģījumus. Minētie sarežģījumi rodas, ja jautājums par apstrīdētā nosacījuma saderību ar Direktīvas 79/7 noteikumiem tiek vērtēts tā šaurākajā nozīmē.

1. Pirmais arguments: dalībvalstu tiesības brīvi noteikt dzimuma maiņas atzīšanas nosacījumus

62. Visas ieinteresētās puses, kas ir iesniegušas savus apsvērumus, atzīst, ka dalībvalstīm valsts tiesību aktos ir jāparedz procedūras, saskaņā ar kurām būtu iespējama dzimuma maiņas pilnīga juridiska atzīšana. Šī prasība izriet ne tikai no saistībām, ko Savienības dalībvalstis ir uzņēmušas kā Konvencijas dalībvalstis³⁶, bet arī no Savienības tiesībām un Direktīvas 79/7³⁷.

63. Lai ieviestu šādu procedūru, dalībvalstīm ir jāparedz arī atbilstoši nosacījumi. Šo lietu sarežģī tas, ka šajā gadījumā ir runa par vienu no īpašiem nosacījumiem, kas ir paredzēti saistībā ar procedūru, kuru dalībvalsts jau ir ieviesusi. Šajā lietā Tiesa, cik man zināms, pirmo reizi ir lūgta izvērtēt dzimumu diskriminācijas aizlieguma piemērojamību saistībā ar dzimuma maiņas atzīšanas priekšnosacījumiem. Visas iepriekš izskatītās lietas, kurās bija iesaistītas transpersonas, attiecās uz gadījumiem, kad [dzimuma maiņas] atzīšanas procedūra attiecīgajā valstī nebija paredzēta vai arī nebija piemērojama, ņemot vērā attiecīgās lietas apstākļus³⁸.

³⁶ ECT 2002. gada 11. jūlija spriedumi lietā *Goodwin* pret Apvienoto Karalisti (CE:ECHR:2002:0711JUD002895795, 93. punkts), un *I.* pret Apvienoto Karalisti (CE:ECHR:2002:0711JUD002568094, 73. punkts), kā arī 2006. gada 23. maija spriedums lietā *Grant* pret Apvienoto Karalisti (CE:ECHR:2006:0523JUD003257003, 39. un 40. punkts).

³⁷ Attiecībā uz LESD 157. pantu (bijušo EKL 141. pantu) skat. spriedumus, 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7, 33.–35. punkts), kā arī 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 28.–30. punkts).

³⁸ Spriedums, 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7, 35. punkts). Tiesa [minētajā spriedumā] ir iekļāvusi būtisku atrunu: “Ņemot vērā, ka *R.* gadījumā personas dzimuma maiņas juridiskās atzīšanas nosacījumu noteikšana ietilpst dalībvalstu kompetencē, kā to turklāt ir atzinusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa (iepriekš minētais spriedums lietā *Goodwin* pret Apvienoto Karalisti, 103. punkts), valsts tiesas kompetencē ir noteikt, vai tādā gadījumā kā pamatlietā persona, kas atrodas *K. B.* situācijā, var atsaukties uz EKL 141. pantu, lai panāktu, ka tiek atzītas viņas tiesības noteikt, ka viņas partneris ir pārdzīvojušā laulātā pensijas saņēmējs.”

64. Šajā gadījumā atbilstošais precedents ir spriedums lietā *Richards*. Minētajā spriedumā Tiesa secināja, ka saistībā ar tiesībām saņemt vecuma pensiju ir notikusi diskriminācija dzimuma (dzimuma maiņas) dēļ. Šāda situācija izveidojās tāpēc, ka *Richards* (transpersona, kurai bija veikta ķirurģiska operācija, mainot vīriešu dzimumu uz sieviešu dzimumu) nevarēja panākt, ka Apvienotajā Karalistē tiek juridiski atzīta viņas dzimuma maiņa. Tātad *Richards* gadījumā runa bija par to, ka transpersona nevar panākt iegūtā dzimuma juridisku atzīšanu. Pēc tam, kad bija pasludināti spriedumi lietās *Richards* un *Goodwin*, Apvienotā Karaliste ieviesa dzimuma maiņas atzīšanas procedūru.

65. Apvienotās Karalistes valdība atgādina, ka Tiesa spriedumā *Richards* ir nepārprotami norādījusi, ka “personas dzimuma maiņas juridiskās atzīšanas nosacījumu noteikšana ietilpst dalībvalstu kompetencē”³⁹.

66. Paturot prātā šos apsvērumus, varētu teikt, ka atšķirībā no *Richards*, kur dzimuma maiņas atzīšana nebija iespējama, gadījumos, kad dzimuma maiņas atzīšanas procedūra ir ieviesta, dalībvalstīm ir tiesības brīvi noteikt attiecīgos nosacījumus. Tiesības brīvi noteikt dzimuma maiņas juridiskās atzīšanas nosacījumus nozīmētu to, ka pēc attiecīgās procedūras ieviešanas dzimumu diskriminācijas aizlieguma nodrošinātā aizsardzība uz personām, kuras veic dzimuma maiņu, attiektos tikai tad, kad šo personu iegūtais dzimums būtu juridiski atzīts saskaņā ar valsts tiesību aktos paredzēto procedūru.

67. Ievērojot loģiku, kas ir šā argumenta pamatā, šajā lietā būtu jāsecina, ka nosacījums būt neprecētam nav tiešs priekšnosacījums tam, lai iegūtu tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, taču tas ir priekšnosacījums tam, lai tiktu atzīta dzimuma maiņa. Nevienlīdzīgajai attieksmei būtu “vienīgi attāla saikne” ar tiesībām saņemt pensiju. Tā rastos tāpēc, ka apelācijas sūdzības iesniedzēja neatbilst dzimuma maiņas atzīšanas nosacījumiem.

68. Tomēr šāda argumentācija rada vismaz trīs problēmas.

69. Pirmkārt, Tiesa jau iepriekš ir noraidījusi līdzīgu “attālas saistības” argumentu spriedumā *K. B.*⁴⁰. Minētā lieta attiecās uz transseksuālu personu, kura nevarēja saņemt pārdzīvojušā laulātā pensiju, jo 1) viņš nebija stājies laulībā, 2) transseksuāla persona nevarēja stāties laulībā ar tā dzimuma personu, pie kura tā piederēja pirms dzimuma maiņas operācijas veikšanas, un 3) dzimuma maiņa bija juridiski neiespējama. Tāpēc Tiesa minētajā lietā saskārās ar situāciju, kurā nevienlīdzīgā attieksme bija saistīta nevis ar pensijas piešķiršanu pašu par sevi, bet gan ar pensijas piešķiršanas obligātu priekšnosacījumu: spēju stāties laulībā⁴¹. Tas netraucēja Tiesai izskatīt jautājumu par valsts tiesību aktu saderību ar LESD 157. pantu (bijušo EKL 141. pantu). Tiesa tāpēc secināja, ka “tāds valsts tiesiskais regulējums, kas liedz transseksuālu personu – gadījumā, ja nav ticis atzīts tās jaunais dzimums, – uzskatīt par tādu, kas atbilst nosacījumam, kādam ir jābūt izpildītam, lai iegūtu tiesības, kuras aizsargā [Savienības] tiesību akti, principā ir uzskatāms par nesaderīgu ar [Savienības] tiesību prasībām”⁴².

70. Otrkārt, konceptuālā limenī šāda pieeja nozīmētu, ka to Savienības tiesību aktu piemērošanas joma, kas attiecas uz dzimumu diskriminācijas aizliegumu, būtu pilnībā atkarīga no dažādajiem nosacījumiem, kas ir paredzēti valsts tiesību aktos. Savienības tiesību aktos paredzēto tiesību izmantošana būtu atkarīga no dalībvalstu neierobežotās rīcības brīvības. Minētie nosacījumi varētu ne tikai reglamentēt tehniskos jautājumus, kas ir saistīti ar fizioloģiskiem, medicīniskiem, psiholoģiskiem

39 Spriedumi, 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7, 35. punkts), un 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 21. punkts).

40 Spriedums, 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7).

41 Spriedums, 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7, 30. punkts).

42 Spriedums, 2006. gada 27. aprīlis, *Richards* (C-423/04, EU:C:2006:256, 31. punkts). Tiesa šajā spriedumā atsaucas uz 2004. gada 7. janvāra spriedumu lietā *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7, 30.–34. punkts).

vai sociāliem aspektiem, bet arī ietvert dažādas prasības, kas ir izvirzītas, lai aizsargātu sabiedrības morāli vai vērtības. Neierobežota rīcības brīvība šajā jomā radītu risku, ka diskriminācija dzimuma maiņas dēļ, kas saskaņā ar direktīvas noteikumiem ir aizliegta, varētu atgriezties “pa sētas durvīm” kā prasības vai nosacījumi, kas neatkarīgi no to satura ir jāizpilda, lai statuss tiktu atzīts⁴³.

71. Attīstot šo domu līdz absurdam, juridiska prasība, saskaņā ar kuru personai vismaz divas dienas nedēļā ir jānēsā rozā kleita, lai šī persona (sociālā un kultūras ziņā) tiktu uzskatīta par sievieti, būtu pilnīgi pieņemams juridisks priekšnosacījums dzimuma maiņas atzīšanai. Es, protams, apzinos, ka šajā lietā ir runa par pavisam citādu nosacījumu. Bet kur un kā novilkt robežu starp “pieņemamiem” nosacījumiem (uz kuriem neattiecas pārskatīšana tiesā) un “nepieņemamiem” nosacījumiem (uz kuriem attiecas pārskatīšana tiesā)? Turklāt nosacījumi, kas paši par sevi, abstrakti ņemot, šķiet “pieņemami”, atsevišķos faktiskos vai juridiskos apstākļos tomēr var radīt diezgan nepieņemamas sekas.

72. Treškārt, ir jāpatur prātā, ka, izvirzot argumentus, saskaņā ar kuriem uz dzimuma maiņas [atzīšanas] nosacījumiem neattiecas pārskatīšana tiesā, tiktu ignorēts arī tas, ka dzimuma atzīšana ir dinamisks process, kā minēts jau iepriekš šo secinājumu 36.–38. punktā. Citiem vārdiem sakot, transpersonas statusa dinamikas dēļ atbilstoša aizsardzība ir jānodrošina ne tikai tad, kad attiecīgās personas dzimums ir pilnībā atzīts, bet arī (atsevišķos gadījumos – it īpaši) tad, kad tas vēl nav noticis.

73. Es vēlreiz uzsveru, ka dzimuma maiņas juridiskās atzīšanas nosacījumu noteikšana ir un paliek dalībvalstu kompetencē⁴⁴. Tas tomēr nenozīmē, ka dalībvalstīm, ieviešot minētās procedūras un izstrādājot atbilstošos nosacījumus, nav jāievēro ES tiesību akti un ka tādējādi tās var izvairīties no jebkādam kontroles procedūrām. Dalībvalstīm, īstenojot savu kompetenci, tomēr ir jāievēro Savienības tiesības, it īpaši noteikumi, kas attiecas uz nediskriminācijas principu⁴⁵.

74. Līdz ar to esmu nonācis pie pēdējā jautājuma, kas būtībā ir saistīts ar iepriekšējo: kurā posmā vai brīdī transpersona iegūst tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi un aizsardzību, ko nodrošina Savienības tiesībās paredzētais diskriminācijas aizliegums⁴⁶. Arī šajā ziņā nav vispārēju vai neapstrīdamu noteikumu. Katrs gadījums ir jāizskata atsevišķi, ņemot vērā konkrēto situāciju un uzdoto jautājumu.

75. Attiecībā uz konkrēto situāciju, par kuru ir runa izskatāmajā lietā, iesniedzējtiesa lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu ir skaidri norādījusi, ka šī lieta attiecas uz personu, kura jau ir *de facto* mainījusi dzimumu. Turklāt valsts tiesa ir arī atzinusi, ka apelācijas sūdzības iesniedzēja ir *izpildījusi* visus fiziskos, sociālos un psiholoģiskos kritērijus dzimuma maiņas atzīšanai.

76. Attiecībā uz šajā lietā uzdoto jautājumu noteikti ir jāuzsver, ka šajā gadījumā nav runa par to, ka prasība būt neprecētam ir vispārējs statusa atzīšanas nosacījums, bet gan par to, kā šī prasība ietekmē tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, uz ko attiecas Direktīva 79/7. Ja tiek atzīts, ka dzimuma maiņas [atzīšanas] nosacījumi ir jāpārskata tiesā, lai noteiktu to atbilstību Savienības tiesībām, kā norādīts iepriekš šo secinājumu 69.–73. punktā, personas, kuras apgalvo, ka tieši minētie nosacījumi tām neļauj izmantot Savienības tiesību aktos paredzētās tiesības, noteikti var izmantot direktīvā paredzēto aizsardzību.

43 Tas pats attiecas arī uz nosacījumiem, kuri ir saistīti ar *ģimenes* stāvokli, kas ir īpaši minēts Direktīvas 79/7 4. panta 1. punktā kā uzskatāms piemērs, attiecībā uz kuru dalībvalstīm ir jāievēro īpaša piesardzība, lai nepieļautu netiešu diskrimināciju.

44 Spriedums, 2004. gada 7. janvāris, *K. B.* (C-117/01, EU:C:2004:7, 35. punkts).

45 Attiecībā uz civilstāvokli skat. it īpaši spriedumus, 2008. gada 1. aprīlis, *Maruko* (C-267/06, EU:C:2008:179, 59. punkts), 2011. gada 10. maijs, *Römer* (C-147/08, EU:C:2011:286, 38. punkts), 2013. gada 12. decembris, *Hay* (C-267/12, EU:C:2013:823, 26. punkts), un 2016. gada 24. novembris, *Parris* (C-443/15, EU:C:2016:897, 58. punkts).

46 Saskaņā ar ģenerālvokāta F. Dž. Džeikobsa [*F. G. Jacobs*] secinājumiem lietā *Richards* (C-423/04, EU:C:2005:787, 57. punkts) šis jautājums tika apspriests arī tiesas sēdē lietā *Richards*. Tomēr ģenerālvokāts nepauza savu viedokli par šo jautājumu, jo uzskatīja, ka tādu transseksuālu personu tiesības, kurām ir veikta dzimuma maiņas operācija, ir nepārprotamas.

77. Tāpēc šajā lietā nedz dalībvalstu tiesības noteikt dzimuma maiņas [atzišanas] nosacījumus, nedz šo nosacījumu attālā saistība ar tiesībām saņemt sociālā nodrošinājuma pensiju nav pietiekams pamats, lai izdarītu citādus secinājumus, nekā minēts šo secinājumu B sadaļā.

2. Otrais arguments: jautājums par civilstāvokli ir valsts tiesību jautājums

78. Apvienotās Karalistes valdība apgalvo, ka gadījumā, ja tiktu konstatēts, ka nosacījums būt neprecētam nav saderīgs ar Direktīvas 79/7 noteikumiem, dalībvalstīm būtu jāatzīst viendzimuma laulības pat tad, ja saskaņā ar valsts tiesību aktiem šādas laulības (tobrīd) nav atļautas.

79. Es tam nepiekrītu. Raugoties no praktiskā viedokļa, ja tiktu atzīts, ka apstrīdētais nosacījums nav saderīgs ar Direktīvas 79/7 noteikumiem, dalībvalstīm būtu tikai jānodrošina tas, ka tiesības saņemt konkrēto pabalstu nav atkarīgas no attiecīgā nosacījuma izpildes. Tas nekādā ziņā nenozīmē, ka šāda prasība vairs nedrīkstētu būt iekļauta valsts tiesību aktos. Protams, ka tā varētu būt. Taču to nevarētu izmantot kā priekšnosacījumu tiesībām saņemt pabalstus, uz kuriem attiecas direktīvas noteikumi un kas nav saistīti ar civilstāvokli, piemēram, tiesībām saņemt vecuma pensiju.

80. Izskatāmā lieta attiecas uz pabalstu (proti, uz valsts vecuma pensiju), kas nekādā ziņā nav atkarīgs no ģimenes stāvokļa vai juridiskajām saitēm starp partneriem. Kā paskaidrots iepriekš⁴⁷, tiesības saņemt valsts vecuma pensiju saskaņā ar sievietēm vai vīriešiem piemērojamo regulējumu parasti ir atkarīgas no pieteikuma iesniedzēju veiktajām iemaksām un vecuma.

81. Šāds iznākums nav pretrunā uzskatam, ka jautājumi par civilstāvokli ir dalībvalstu kompetencē. Spriedumā *Parris* Tiesa konstatēja, ka “civilstāvoklis un no tā izrietošie pabalsti ir jautājumi, kas ietilpst dalībvalstu kompetencē, un ka [ES] tiesības šo kompetenci neaizskar”⁴⁸. Dalībvalstis joprojām var pēc saviem ieskatiem atļaut vai neatļaut viendzimuma laulības vai, ja tās to vēlas, paredzēt alternatīvu viendzimuma attiecību juridiskās atzišanas formu⁴⁹. Tomēr vēlreiz ir jāatgādina, ka, īstenojot savu kompetenci attiecībā uz civilstāvokli, dalībvalstīm ir jāievēro Savienības tiesības⁵⁰.

82. Tātad, ciktāl atbilde uz šo argumentu vēl nav sniegta, atbildot uz iepriekšējo argumentu, ar kuru tas daļēji dublējas, uzskatu, ka atbilde, kuru, ņemot vērā apelācijas sūdzības iesniedzējas un Komisijas atbildes, sniegs Tiesa, nekādi neietekmē jautājumus, kas ir saistīti ar šajā lietā iesaistīto personu ģimenes stāvokli.

3. Trešais arguments: skaidrība un konsekvence

83. Apvienotās Karalistes valdība apgalvo, ka gadījumā, ja apelācijas sūdzības iesniedzējas argumenti tiktu atzīti par pamatotiem, attiecīgajai dalībvalstij visos gadījumos, uz kuriem attiecas Direktīva 79/7, būtu juridiski jāatzīst apelācijas sūdzības iesniedzējas iegūtais dzimums, pat ja viņa paliktu laulībā. Dalībvalstu spēja izvirzīt šādus nosacījumus un panākt to izpildi faktiski kļūtu par atkarīgu jomu: jomās, uz kurām attiecas Savienības tiesību akti, it īpaši Direktīva 79/7/EEK, tā būtu ierobežota, bet citās jomās, piemēram, tajās, kas neietilpst Savienības tiesību piemērošanas jomā, tā paliktu nemainīga. Tas, protams, mazinātu dalībvalstu spēju nodrošināt valsts tiesību aktu skaidrību un konsekvenci un noteikt vienotu (vispārēji piemērojamu) tiesisko regulējumu attiecībā uz dzimuma maiņas atzišanu un civilstāvokli.

47 Skat. šo secinājumu 44. un 52. punktu.

48 Spriedums, 2016. gada 24. novembris, *Parris* (C-443/15, EU:C:2016:897, 59. punkts). Skat. arī spriedumus, 2008. gada 1. aprīlis, *Maruko* (C-267/06, EU:C:2008:179, 59. punkts), 2011. gada 10. maijs, *Römer* (C-147/08, EU:C:2011:286, 38. punkts), un 2013. gada 12. decembris, *Hay* (C-267/12, EU:C:2013:823, 26. punkts).

49 Spriedums, 2016. gada 24. novembris, *Parris* (C-443/15, EU:C:2016:897, 59. punkts).

50 Skat. iepriekš 73. punktu un 45. zemsvītras piezīmi.

84. Es pilnībā atbalstu dalībvalsts vēlmi iespējami skaidri un konsekventi veikt regulatīvos pienākumus. Tomēr, runājot par Tiesā izskatāmo lietu, es nesaprotu, kā secinājums, ka šajā lietā apstrīdētais nosacījums ir pretrunā Direktīvai 79/7, varētu kavēt šādus centienus.

85. Šķiet, ka transpersonu tiesisko stāvokli Apvienotajā Karalistē raksturo īpaši elastīga attieksme pret dzimuma izpausmēm dažādās tiesību un administrācijas jomās.

86. Saskaņā ar apelācijas sūdzības iesniedzējas teikto, pret ko Apvienotās Karalistes valdība nav iebildusi, pasē un autovadītāja apliecībā, ko Apvienotās Karalistes atbildīgās iestādes ir izdevušas pēc 1991. gada, ir norādīts, ka apelācijas sūdzības iesniedzēja ir sieviete. Tiesas sēdē Apvienotās Karalistes valdība tomēr apgalvoja, ka minēto dokumentu izdošana ir tikai iekšējā “administratīvā prakse”, kurai nav nekādas juridiskas nozīmes. Nevēlos izklausīties kā formālists un personu identifikācijas entuziasts, taču jāatzīst, ka man ir grūti saprast un pieņemt nostāju, ka oficiāliem dokumentiem, kurus ir izdevusi dalībvalsts, nav nekādas juridiskas nozīmes.

87. Turklāt, kā norāda apelācijas sūdzības iesniedzēja, dzimuma maiņas operācija viņai likumīgi tika veikta Anglijā par *National Health Service* [Valsts veselības aprūpes dienesta] līdzekļiem⁵¹.

88. Tāpat ir redzams, ka dzimuma maiņas tiesiskais regulējums un specifiskās sekas *GRA* ir izklāstītas atsevišķi dažādos pielikumos atkarībā no to tematikas⁵². Turklāt no Tiesai sniegtajiem paskaidrojumiem izriet, ka gadījumos, kad ir runa par laulībā esošām personām, dzimuma atzīšanas procedūra tiek sadalīta divos posmos. Pirmajā posmā tiek vērtēta atbilstība visām medicīniskajām, psiholoģiskajām un sociālajām prasībām un izdota dzimuma atzīšanas pagaidu apliecība. Laulībā neesošu personu gadījumā ar to pietiktu pilnīgai dzimuma maiņas atzīšanai. Otrajā posmā attiecīgā laulība tiek atzīta par neesošu (Anglijā un Velsā). Tātad ar dzimuma maiņas atzīšanu saistītie tehniskie/zinātniskie aspekti tiek vērtēti atsevišķi no papildus prasības par ģimenes stāvokli. Tas, ka procedūra ir sadalīta divos skaidri nošķirtos administratīvos posmos, liecina par to, ka arī vērtēšana saistībā ar dažādiem nosacījumiem var notikt atsevišķos administratīvos posmos, nemazinot skaidrību vai konsekveni.

89. Visi minētie novērojumi nepārprotami liecina par to, ka nav īsta pamata apgalvot, ka pastāv kāds vienots, vispārēji piemērojams regulējums, no kura būtu atkarīgas visas citas sekas, ko rada valsts tiesību sistēma. Drīzāk šķiet, ka vienlaikus pastāv vairāki diezgan neatkarīgi tiesiskie regulējumi. Vēlreiz jāatgādina, ka lēmums par to, kā valsts iekšienē reglamentēt ar civilstāvokli saistītos jautājumus, ir tikai un vienīgi dalībvalsts ziņā. Tomēr, ja (parasti diezgan atzinīgi vērtējamā un saprotamā) elastīgā pieeja, kas ir atkarīga no konkrētās jomas, ir sistemātiska parādība, tad nav īsta pamata vienlaikus apgalvot, ka ir sevišķi svarīgi saglabāt vienotu tiesisko regulējumu un nodrošināt tā vispārējo saskaņotību.

90. Nobeigumā, papildinot visu iepriekš minēto, jānorāda, ka pastāv arī laika elements. Šajā lietā apstrīdētā prasība nav iecirsta akmenī. Patiesībā tā ir vairākas reizes grozīta. Par to liecina tas, ka pirms *GRA* stāšanās spēkā 2005. gadā (ko zināmā mērā izraisīja *Richards* prasības pieteikums) apelācijas sūdzības iesniedzēja, pat būdama precējusies, būtu varējusi saņemt vecuma pensiju, sasniedzot 60 gadu vecumu. Tas būtu bijis iespējams arī pēc 2013. gada Laulību likuma stāšanās spēkā. Tādējādi tikai viena (noteikta vecuma) transpersonu grupa savā ziņā kļūst par divu atšķirīgu regulējumu ķilniekiem. Tas nevairo ticību apgalvojumam, ka sistēmas vispārējai saskaņotībai ir izšķiroša nozīme, šoreiz saistībā ar laika dimensiju.

⁵¹ Uz līdzīgu saskaņotības trūkumu ir nepārprotami norādīts arī ECT 2002. gada 11. jūlija spriedumā lietā *Goodwin* pret Apvienoto Karalisti (CE:ECHR:2002:0711JUD002895795, 78. punkts). “Šajā gadījumā, tāpat kā daudzos citos, pieteikuma iesniedzējas dzimuma maiņu ir veicis valsts veselības aprūpes dienests, kas atzīst dzimuma disforiju kā medicīnisku diagnozi un arī veic dzimuma maiņas operācijas, lai panāktu iespējami lielāku līdzību ar dzimumu, kuram transseksuālā persona patiesībā jūtas piederīga, kas arī ir viens no galvenajiem dzimuma maiņas mērķiem. Tiesu izbrīna tas, ka dzimuma maiņa, kas ir likumīgi pieejama, tomēr netiek juridiski pilnībā atzīta, lai gan tieši to varētu uzskatīt par pēdējo, izšķirošo posmu ilgajā un sarežģītajā dzimuma maiņas procesā, kuram transseksuālā persona ir izgājusi cauri. Valsts iekšējās administratīvās un juridiskās prakses saskaņotība ir uzskatāma par būtisku faktoru, veicot novērtējumu saskaņā ar Konvencijas 8. pantu.”

⁵² Skat., piemēram, 10.–21. pantu un 1.–6. pielikumu. It īpaši skat. 5. pielikumu, kas reglamentē specifiskus jautājumus saistībā ar pabalstu un pensiju izmaksu.

91. Kopumā ir jāsecina, ka Apvienotās Karalistes valdības paustās bažas par skaidrību un konsekveni principā ir pareizas, taču saistībā ar izskatāmo lietu tās tomēr nepārlicina.

4. Ceturtais arguments: attiecīgā prasība nav pretrunā pamattiesībām

92. Apvienotās Karalistes valdība savos paskaidrojumos bieži atsaucas uz cilvēktiesību apsvērumiem un ECT judikatūru. Tā šādi rīkojas, lai pamatotu apgalvojumu, ka nosacījums būt neprecētam nav pretrunā Savienības tiesībām. Konkrētāk, valdība atsaucas uz ECT spriedumiem lietās *Parry* pret Apvienoto Karalisti un *R. un F. pret Apvienoto Karalisti*⁵³, kā arī uz spriedumu lietā *Hämäläinen* pret Somiju⁵⁴. Minētajās lietās ir secināts, ka laulības nosacījums ir saderīgs ar Konvencijas 8. pantu (tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību) un 12. pantu (tiesības stāties laulībā).

93. Lietās *Parry* pret Apvienoto Karalisti un *R. un F. pret Apvienoto Karalisti* ECT izvērtēja tieši *GRA* noteikto prasību būt neprecētam. ECT konstatēja, ka abi prasības pieteikumi ir acīmredzami nepamatoti. Interpretējot Konvencijas 8. panta noteikumus saistībā ar minētajām lietām, ECT lielu nozīmi piešķīra tam, ka prasītāji var saglabāt savas attiecības, reģistrējot partnerattiecības, kurās iesaistītajām personām ir gandrīz tādas pašas likumīgās tiesības un pienākumi. Tādējādi tika panākts līdzsvars starp visu iesaistīto pušu interesēm. ECT neuzskatīja, ka *GRA* noteiktā prasība būt neprecētam radītu nesamērīgas sekas. Attiecībā uz iespējamo Konvencijas 12. panta pārkāpumu ECT atgādināja, ka minētajā tiesību normā ir nostiprināta tradicionālā izpratne par laulību kā vīrieša un sievietes savienību. Tā secināja, ka jautājumā par viendzimuma laulībām Līgumslēdzējam Pusēm ir piešķirta rīcības brīvība.

94. Lietā *Hämäläinen* pret Somiju ECT Lielā palāta sprieda par prasību, kas ir līdzīga šajā gadījumā apstrīdētajai prasībai. Minētā lieta attiecās uz transpersonu, kurai bija veikta ķirurģiska operācija, mainot vīriešu dzimumu uz sievietes dzimumu, un kura bija precējusies ar sievieti. Saskaņā ar Somijas tiesību aktiem šai personai noslēgtā laulība bija jāaizstāj ar partnerattiecībām, lai viņas dzimuma maiņa tiktu juridiski atzīta. ECT norādīja, ka šajā jomā trūkst Eiropas konsensa, un atgādināja, ka ir runa par delikātiem morāles un ētikas jautājumiem. Tā deva valstij plašu rīcības brīvību⁵⁵ un rūpīgi izvērtēja prasītājas iespējas aizstāt laulību ar partnerattiecībām. ECT tomēr secināja, ka Somijas ieviestā sistēma nav nesamērīga un ka ir panākts līdzsvars starp iesaistīto pušu konkurējošajām interesēm. Arī attiecībā uz Konvencijas 12. pantu ECT izdarīja tādu pašu secinājumu. Prasītājas sūdzība attiecībā uz Konvencijas 14. pantu (diskriminācijas aizliegums), lasot to kopā ar Konvencijas 8. un 12. pantu, arī tika noraidīta, jo šajā ziņā tiesa uzskatīja, ka cisseksuālu un transseksuālu personu stāvoklis nav pietiekami līdzīgs, lai to varētu salīdzināt.

95. Vispārīgi ņemot, iepriekš minētās ECT judikatūras nozīme un atbilstība netiek apstrīdēta. Saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (turpmāk tekstā – “Harta”) 52. panta 3. punktu, ciktāl Hartā ir ietvertas tiesības, kuras atbilst Konvencijā garantētajām tiesībām, šo tiesību nozīme un apjoms ir tāds pats.

96. Tomēr, kā nepārprotami ir norādīts iepriekš B sadaļā, šajā lietā izskatāmais jautājums *neattiecas* uz tiesībām uz ģimenes dzīvi (Hartas 7. pants) vai uz tiesībām stāties laulībā (Hartas 9. pants), kas atbilst Konvencijas 8. un 12. pantā paredzētajām tiesībām.

53 Skat. ECT 2006. gada 28. novembra lēmumus par pieņemamību lietās *Parry* pret Apvienoto Karalisti (CE:ECHR:2006:1128DEC004297105), un *R. un F. pret Apvienoto Karalisti* (CE:ECHR:2006:1128DEC003574805).

54 2014. gada 16. jūlija spriedums lietā *Hämäläinen* pret Somiju (CE:ECHR:2014:0716JUD003735909).

55 2014. gada 16. jūlija spriedums lietā *Hämäläinen* pret Somiju (CE:ECHR:2014:0716JUD003735909, 74. un 75. punkts).

97. Tāpēc nav nepieciešams iesaistīties diskusijā par to, vai Savienības tiesību standarts nodrošina efektīvāku aizsardzību nekā Konvencijas standarts, vai par to, vai Savienības kontekstā ir pilnībā transponējama plašā rīcības brīvība, ko ECT paredzēja, ņemot vērā, ka paplašinātajā Eiropā “trūkst Eiropas konsensa” par viendzimuma laulībām. Jautājums par to, vai nosacījums būt neprecētam ir saderīgs ar minētajām pamattiesībām, vienkārši nav tas jautājums, uz kuru būtu jāatbild šajā lietā.

98. Šī lieta attiecas uz Direktīvā 79/7 paredzēto dzimumu diskriminācijas aizliegumu sociālā nodrošinājuma jomā. Tiesības netikt diskriminētam dzimuma dēļ, protams, ir vienas no pamattiesībām, kas ir paredzētas gan Hartā, gan Savienības tiesību sistēmā kopumā⁵⁶. Minētās tiesības ir konkretizētas vairākos sekundārajos tiesību aktos, saistībā ar šo lietu – it īpaši Direktīvā 79/7. Direktīvā ir izklāstīts tiesiskais regulējums, kas ir ņemts vērā iepriekšējās sadaļās, veicot šīs lietas analīzi.

99. Apvienotās Karalistes valdības izvirzītie argumenti attiecas uz citām pamattiesībām, proti, uz tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi un uz tiesībām stāties laulībā. Diskusija par šo pamattiesību ievērošanu noteikti ir būtiska gadījumos, kad ir jāizvērtē valsts tiesību akti, kas attiecas uz laulību un civilstāvokli. Tomēr tā vienkārši nav vajadzīga, lai atbildētu uz šajā lietā uzdoto prejudiciālo jautājumu tā šaurākajā nozīmē, kas attiecas uz tiesībām saņemt valsts vecuma pensiju saskaņā ar Direktīvas 79/7 noteikumiem.

100. Kopumā tam, ka tiesību norma ir saderīga ar konkrētām pamattiesībām (saskaņā ar izvirzītajiem argumentiem šajā gadījumā – ar tiesībām uz ģimenes dzīvi un tiesībām stāties laulībā), nav lielas nozīmes, vērtējot šo tiesību normu atbilstību Savienības sekundārajiem tiesību aktiem, kas reglamentē konkrētas indivīda tiesības (šajā gadījumā – tiesības netikt diskriminētam dzimuma dēļ sociālā nodrošinājuma jautājumos).

D. Nobeigums

101. Vēlos izteikt vēl piecas noslēguma piezīmes.

102. Pirmkārt, ņemot vērā šo secinājumu iepriekšējās sadaļās izklāstītos argumentus un apsvērumus, ir skaidrs (vismaz es tā ceru), ka šī lieta neattiecas uz viendzimuma laulībām. Kā esmu norādījis iepriekš, saskaņā ar Tiesas judikatūru dalībvalstis var brīvi izvēlēties, atzīt vai neatzīt viendzimuma laulības. Vienkārši sakot, konkrētajā lietā galvenā problēma bija tā, ka vairāku atšķirīgu apstākļu sakritības dēļ izveidojās specifiska (un no Savienības tiesību viedokļa problemātiska) situācija.

103. Otrkārt, atbilde uz prejudiciālo jautājumu ietekmē tikai tos pabalstus, uz kuriem attiecas Direktīva 79/7. Tā attiecas tikai uz tiem pabalstiem, kas nav saistīti ar ģimenes stāvokli.

104. Treškārt, šī lieta attiecas uz īpašu, pat unikālu realitāti, ko tikai ar grūtībām izdodas ietilpināt tradicionālajā binārajā dalījumā, kas ir dzimumu diskriminācijas aizlieguma pamatā. Lietas apstākļi ir jāaplūko no šāda viedokļa. Šī lieta attiecas uz salīdzinoši nelielu personu grupu, kuras bieži ir neaizsargātas un saskaras ar ļoti nopietnām problēmām. Tā ir saistīta ar sarežģītu dzīves realitāti, ko likumdevēji ir ar grūtībām centušies panākt un pienācīgi atspoguļot valsts tiesību sistēmās un kuru piedzīvojot attiecīgās personas bieži pārliecinās, ka viņu stāvokli būtiski ietekmē nepārtrauktas tiesību aktu izmaiņas.

⁵⁶ Tiesa uz šo ir norādījusi arī pirms Hartas pieņemšanas. Skat., piemēram, spriedumus, 1978. gada 15. jūnijs, *Defrenne* (149/77, EU:C:1978:130, 26. un 27. punkts), un 1996. gada 30. aprīlis, *P./S.* (C-13/94, EU:C:1996:170, 19. punkts).

105. Ceturtkārt, pa vidu starp pirmo un trešo punktu atklājas arī šajā lietā apstrīdētās prasības būtība. Šajos secinājumos ir daudz runāts par salīdzināmību. Tomēr šī brīžam visai tehniskā diskusija nedrīkstētu aizēnot to, cik dziļu iespaidu uz attiecīgo personu privāto dzīvi un personību, kas, iespējams, jau ir cietusi pārdzīvoto pārmaiņu dēļ, atstās nepieciešamība anulēt laulību, lai šīs personas tiktu atzītas jaunajā situācijā, kuru tās visdrīzāk nav izvēlējušās no brīvas gribas.

106. Visbeidzot, piektkārt, lai gan nākotnē šī piezīme varētu būt visbūtiskākā, sarežģījumi šajā lietā rodas tieši tāpēc, ka saskaņā ar Direktīvas 79/7 7. panta 1. punkta a) apakšpunktu šajā jomā, proti, ar vecuma pensiju izmaksu saistītos jautājumos, joprojām pastāv atkāpe no vienlīdzīgas attieksmes principa. Tā ir neparasta situācija ne tikai tāpēc, ka ir paredzēta atkāpe no viena no Savienības tiesību būtiskākajiem pamatprincipiem, pieļaujot tiešu diskrimināciju dzimuma dēļ, bet arī tāpēc, ka jau pirms 38 gadiem tika uzskatīts, ka šai situācijai vajadzētu pakāpeniski izzust, vīriešu un sieviešu pensionēšanās vecumam ar laiku tuvinoties.

107. Iesniedzējtiesa norāda, ka Apvienotajā Karalistē vīriešu un sieviešu pensionēšanās vecums ar laiku tuvināsies un galu galā būs vienāds. Tātad ar laiku problēmas sakne izzudīs gan Apvienotajā Karalistē, gan citās dalībvalstīs.

V. Secinājumi

108. Ņemot vērā iepriekš minēto, ierosinu Tiesai uz *Supreme Court of the United Kingdom* uzdoto jautājumu atbildēt šādi:

Padomes 1978. gada 19. decembra Direktīvas 79/7/EEK par pakāpenisku vienlīdzīgas attieksmes principa pret vīriešiem un sievietēm īstenošanu sociālā nodrošinājuma jautājumos 4. panta 1. punkts ir jāinterpretē tādējādi, ka tas neļauj piemērot prasību, saskaņā ar kuru papildus tam, ka ir izpildīti fiziskie, sociālie un psiholoģiskie kritēriji dzimuma maiņas atzīšanai, personai, kura ir mainījusi dzimumu, ir jābūt neprecētai, lai iegūtu tiesības saņemt valsts vecuma pensiju.